

facile expeditur dubium hic incidens, nimirum, an Angeli perfectiores perfectius cognoscant Deum, quam inferiores. Dicendum est enim ex parte cognoscentis perfectius cognoscere, quia majori lumine, et clariori, ac simpliciori actu, ut per se notum est. Ex parte vero rei cognitæ non perfectius, quia nec per media magis necessaria Dei existentiam cognoscere possunt, neque de ejus essentia possunt magis proprium, vel expressum conceptum formare, neque plures perfectiones ratione distinctas, saltem respectu nostri, superior Angelus de Deo cognoscit, quam inferior, ergo ex parte rei cognitæ non perfectius cognoscit inferiorem, quam ipse inferior seipsum, utique ex parte rei cognitæ, licet ex parte cognoscentis lucidius, et clarius cognoscat. Eodem ergo modo se habent, respectu Dei, quia unusquisque cognoscit de Deo, quidquid naturaliter a qualibet creatura cognosci potest.

16. *Quæstiones aliæ de Angelorum cognitione resolvuntur.*—*Objectio.*—*Responsio.*—Hinc etiam cessant interrogationes aliæ, quæ hic fieri solent, scilicet, utrum perfectius cognoscat Angelus Deum per suam substantiam, et per speciem alterius rei simul, quam per solam substantiam suam, vel per solam speciem. Item, an perfectius per speciem representantem simul omnes cælos solos, quam per representantem unum tantum Angelum. Item, an perfectius per unius Angeli supremi, quam omnium inferiorum simul, vel quam per speciem totius universi, si totum per unam speciem representetur, vel si pluribus speciebus fingamus, Angelum simul, ac perfecte ad eandem cognitionem uti. In his enim omnibus, et similibus censeo, si in medio, per quod cognoscitur Deus, includatur gradus intellectualis, non cognosci perfectius Deum, etiamsi cum re illius gradus jungantur res inferiorum graduum, nec minus perfecte etiamsi non jungantur: nec etiam referre, quod plures Angeli, vel unus tantum in illo gradu cognoscantur, quia ratio facta in secunda parte tertiæ assertionis æque in his omnibus procedit. Et eadem ratione plus conferet cognitio unius Angeli ad cognoscendum melius Deum, quam cognitio plurium, vel omnium rerum corporalium sine gradu intellectuali. Et eadem ratione multitudo effectuum cognitorum non faciet Angelo melius cognoscere Deum, si omnes illi inferiores effectus gradu rerum corporalium non transcendunt, ut ex prima assertionem, et ejus ratione colligitur. Solum videtur obstare, quia pluralitas effectuum di-

versarum rerum videtur potentiam operantis magis ostendere, et sic conferre ad meliorem cognitionem ejus. Sed, ut dicebam, hoc augmentum extrinsecum est, respectu potentiae, præsertim ubi per singulos effectus cognoscitur infinitas potentiae: vel certe dici posset, conducere ad quoddam augmentum extensivum potentiae, non tamen ad augmentum intensivum quidditatis, vel perfectionis Dei.

CAPUT XXI.

UTRUM UNUS ANGELUS INTERNOS ACTUS VOLUNTATIS ALTERIUS SINE ILLIUS CONSENSU COGNOSCAT.

1. *Cogitationes cordis in homine partim spirituales, partim materiales.*—*Materiales cordis cogitationes secundum esse physicum, non vero morale Angelis innotescunt.*—Hactenus dictum est de cognitione rerum naturalium, nunc ad ordinem rerum liberarum ascendimus, quia licet in entitate sua ejusdem ordinis esse possint cum aliis rebus naturalibus, nimirum cum substantia, et potentia, a quibus manant, nihilominus in genere objecti cognoscibilis ad alium ordinem pertinere censentur, propter rationem inferius assignandam. Inveniuntur autem hi actus tam in hominibus, quam in Angelis: in utrisque autem eandem rationem in hac parte habent, et ideo de omnibus intelligitur quæstio: nam Scripturæ etiam testimonia, quæ de hominibus tantum sæpe loquuntur, ad Angelos indifferenter a Patribus extenduntur, ut videbimus. Solent autem in Scriptura isti actus vocari cogitationes cordium, quando Angelos latere dicuntur, et idem attente considerandum est in homine, qui intelligendo phantasmata speculatur cogitationes cordium partim in superiori, ac spiritali parte animæ, partim in inferiori, et sensibili reperiri. In præsentem ergo non est quæstio de parte sentiente, sive quoad internum sensum, seu phantasiam, vel cogitativam, sive quoad appetitum sensitivum: nam de his consentiunt theologi cum Augustino, 12, de Trinitate, cap. 17, et D. Thoma, locis infra citatis, posse Angelum virtute naturali cognoscere actus internos nostræ phantasie, et appetitus sentientis intuitive quoad totam entitatem eorum, vel emanationem a potentiis propriis, etiamsi eos lateant proprietates morales eorum, quas per respectum, vel denominationem ab actibus voluntatis habere possunt, quod ad alterum membrum disputandum pertinet. Ratio autem hujus partis est, quia isti actus sunt

materiales, et ex natura sua necessarii, prout a suis potentiis eliciuntur, et ita per se non sunt actus morales; neque ad naturam rationalem, ut rationalis est pertinent, et ideo non sunt per se occulti, nec de illis testimonia Scripturæ loquuntur, ut videbimus.

2. *Notationes aliæ pro præsentem quæstione.*—*Conjecturalem cognitionem cogitationum cordis naturaliter habere possunt Angeli.*—*Probatur.*—Rursus in actibus mentis distinguendi sunt actus intellectus, et voluntatis, qui in hoc differunt, quod actus voluntatis sunt formaliter liberi, actus vero mentis solum per denominationem ab actu voluntatis, ut nunc supponimus, et ideo quæstiones de illis distinguimus, quia non sunt omnino ejusdem rationis, et prius de actibus voluntatis agimus, in quibus doctrina certior est. In ipsa tamen voluntate possunt actus necessarii, et liberi distinguui: liberi enim sunt, qui ad præsens proprie pertinent, obiter tamen etiam de naturalibus dicemus. Denique distinguendus est duplex modus cognoscendi internum affectum liberum voluntatis, scilicet, vel imperfecte, et in alio, ac per conjecturam, vel perfecte, et in se, seu intuitive. De priori modo non movemus quæstionem, quia certum est, posse dæmonem conjectari ex effectibus sensibilibus internis, et externis, quid homo cogitet mente, aut velit, quia invisibilia Dei hoc modo cognoscimus: quid ergo mirum, quod per signa sensibilia possit Angelus conjectare internum effectum? Item interna voluntas habet effectum sensibilem, qui est notus Angelo, ergo per effectum poterit conjectare causam cum majori, vel minori verisimilitudine juxta modum connexionis effectus cum causa, vel secundum alias circumstantias occurrentes. Denique homines possunt hoc facere, ut experimento constat, ergo multo subtilius id possunt facere Angeli virtute naturali, seu dæmones.

Animadversio circa citatum locum ex Augustino.—Et ita docet D. Thomas, 1 part., q. 57, art. 4, et aliis locis infra citandis. Et Hieronymus in id Matth. 13. *De corde exeunt cogitationes. Non debemus (ait) opinari, dæmonem occulta cordis rimari, sed ex corporis habitu, et gestibus aestimare, quid versemus intrinsicus.* Idem Augustinus, 1. 12 Genes. ad litter., cap. 17, et lib. de Divinat. dæmon., cap. 5. Neque in lib. 2 Retract., cap. 5, assertionem hanc retractavit, quoad substantiam ejus, sed quoad specialem modum ibi obiter dictum, ut D. Thomas supra notavit. Nam rem ipsam potius in dict. cap. 5, confirmat, dicens: *perve-*

nire ista ad notitiam dæmonum, per nonnulla etiam experimenta compertum est. Sed quia in priori loco dixerat, ex cogitationibus internis interdum resultare in corpore cogitantis quædam signa nota dæmonibus, et nobis occulta, hoc secundum retractat, non tanquam falsum: sed tanquam audacius dictum, eo quod occultum et sciri ab hominibus nequeat. *Si enim nos talia signa latent omnino, unde scire possumus, in re ipsa dari, et Angelis esse nota?* Non omitam autem advertere, Augustinum in eo libro de Divinatione dæmonum, procedere in ea sententia, quod dæmones habent corpora aëra, et sensus acutissimos, quibus celerrime, et subtiliter vident, et ideo illa signa sensibilia nimis subtilia in ipsis corporibus excogitasse, quæ a dæmonibus sentiri possint, etiamsi nobis non pateant, et de cognitione internarum affectionum sensibilem, vel cogitationum phantasie nullam mentionem fecisse, cum tamen hæc sint præcipua signa, quibus uti possunt dæmones, licet non lateant.

3. *Prima assertio de fide, in exposita quæstione.*—*Probatur ex Scripturis.*—His ergo suppositis dicendum est de actibus liberis voluntatis, et eorum certa, et evidenti cognitione in seipsis. In quo puncto omissis particularibus opinionibus theologorum, assertio catholica est, Angelum non posse naturaliter actum, seu consensum liberum voluntatis creatæ in se certo, ac evidenter cognoscere, vel intueri, nisi ab habente talem liberum affectum alteri manifestatur. Quam assertionem ita indistincte sumptam censeo esse de fide, licet in modo explicandi possit fortasse aliqua opinionum dissensio intervenire, vel permitti. Et ita in ea consentiunt D. Thomas, supra, et quæst. 16, de Malo, art. 8, et quæst. 9, de Verit., art. 13, et 3, contr. Gen., cap. 154, ubi late Ferrariensis, et Cajetanus, et alii expositores, dicto art. 4, Alensis, 2 part., quæst. 26, in 3, Bonaventura, in 2, d. 8, part. 2, art. 1, quæst. 6, et ibid. Capreolus, Richardus et alii theologi, quos in discursu hujus, et sequentis capitis referemus. Et probatur primo ex Scriptura, in qua proprium Dei esse dicitur occulta cordium intueri. Testatur hoc Paulus 1, Corinth. 14, dicens: *Si omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, convincitur ab omnibus, judicatur ab omnibus, occulta enim cordis ejus manifesta fiunt, et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians, quod vere Deus in vobis sit.* Quam asseverationem ita Paulus refert, ut etiam approbet, et prophetiæ necessitatem, et efficacitatem commendat. Occulta ergo cordis

revelare ad verum donum Prophetiæ spectat, et ideo proprium etiam est solius Dei ista cognoscere. Unde in secundo capite ejusdem epistolæ dixerat idem Apostolus: *Quis hominum scit, quæ sunt hominis, nisi Spiritus hominis, qui in ipso est?* quod maxime propter occultos animi affectus dictum est. Et ob eandem rationem solus Deus dicitur posse hominum corda scrutari 3, Reg. 8. *Tu solus nosti cor omnium filiorum hominum:* et idem sensus habetur 1, Paralipom. 28, licet exclusiva expresse non addatur: *Omnia corda scrutatur Dominus, et universas mentium cogitationes intelligit.* Id enim quasi proprium, et speciale Deo tribuitur. Unde lib. 2, cap. 6, ait Salomon: *Redde univique secundum vias suas, quas nosti habere in corde suo, tu enim solus nosti corda filiorum hominum.* Unde Psalm. 43: *Ipse novit abscondita cordis;* et Psalm. 7: *Scrutans corda et renes Deus,* et Jerem. 17: *Præcavum est cor hominis, et inscrutabile, quis cognoscat illud? ego Dominus scrutans cor.* Ubi Hieronymus, *Hinc discimus, quod nullus cogitationum secreta cognoscit, nisi solus Deus.* Similia habentur Sapient. 1, Actor. 1, Roman. 8, ubi tanquam singulare Deo ponitur cognoscere, et scrutari corda. Et præsertim ad Hebr. 4, dicitur de Verbo Dei, quod sit, *discretor cogitationum et intentionum cordis.*

4. *Durandi evasio circa allata testimonia.*—*Ex sacra pagina refellitur.*—Hæc autem testimonia conatus est enervare Durandus, dicens, proprium esse Dei cognoscere cordis affectiones absolute, scilicet omnes tam futuras, quam præteritas, vel præsentis: cognoscere autem cogitationes tantum jam factas, non esse proprium Dei, sed Angelis etiam esse possibile; ac proinde allegata testimonia in priori sensu esse intelligenda. At hæc glossa erronea est, et textum destruit. Primo, quia Paulus aperte loquitur de præsentibus cogitationibus, et in comparatione, quam in posteriori testimonio facit, aperte dicit, quod sicut ea, quæ sunt in voluntate Dei, nemo scrutatur, nisi spiritus Dei, ita nec liberas hominis voluntates. Secundo, quia in aliis testimoniis loquitur Scriptura vel de cogitationibus, quas homo actu præsentis habet, et illas dicit solum Deum cognoscere, ut in dicto loco 2 Paral. 6, vel de cogitationibus, quibus vel offenditur, vel colitur Deus, quæ ab ipso solo judicantur et puniuntur, vel præmiantur: istæ autem sunt cogitationes non futuræ, sed quæ jam factæ sunt. Ulterius vero addi potest illud 1, Reg. 16. *Homo videt ea, quæ patent, Dominus autem intuetur cor:* et

illud Actor. 2. *Tu, Domine, qui corda nosti omnium:* et quod Petrus dixit ad Jesum Joan. 21. *Domine, tu omnia nosti, tu scis, quia amo te;* ubi satis expresse de actu præsentis loquitur. Et licet in illis verbis non addatur exclusiva, aperte significatur, neminem posse intueri internum amorem, nisi qui omnia scit.

5. *Refellitur etiam aliter ex Scriptura.*—Unde quarto addere possumus illa testimonia, in quibus Evangelistæ notant, Christum Dominum fuisse cogitationum internarum jam existentium cognitorem, ut indicent, illud fuisse certum signum divinitatis ejus. Ut Matth. 9: *Cum vidisset Jesus cogitationes eorum,* et c. 12: *Jesus autem sciens cogitationes eorum;* et Luc. 15: *Ut cognovit Jesus cogitationes eorum,* et cap. 11. *Ipse autem ut vidit cogitationes eorum, dixit.* Ex quibus verbis sic argumentatur Hieronymus Jerem. 17: *Jesus videt cogitationes et nullus potest internas cogitationes videre, nisi solus Deus, ergo Christus est Deus.* Quæ argumentatio efficax est, supposita doctrina, qua Christus dicebat, se esse Deum: nam alioqui etiam homo sanctus, vel Angelus potest per divinam revelationem internas cogitationes cognoscere, sed nunc satis nobis illo argumento ostenditur, solum Deum posse sua naturali virtute internos voluntatis actus cognoscere. Atque hoc modo dicta testimonia Matthæi, et Lucæ exponunt alii Sancti, inde divinitatem Christi probantes, tum super dicta loca, tum alibi, Hieronymus, Matth. 9 et 11, Ambrosius, Luc. 5, et 1, Corinth. 2, Chrysostomus, hom. 30 et 42, in citata verba Matth. 9 et 11, ubi alia testimonia Scripturæ sacræ allegat, et eodem modo divinitatem Christi ex illo effectu colligit, eumque imitatur Theophylactus, *eisdem locis,* et optime ibi Christianus Druthmarus ait: *Ad cogitationes eorum respondit Dominus, quasi diceret: si legistis, quia nullus potest peccata dimittere, nisi solus Deus, similiter legistis, quod nullus potest hominum cogitationes scire, nisi solus Deus.* Et similia fere habet Petrus Chrysologus eadem verba tractans, serm. 50.

6. *Deinde assertio ex Patribus probatur.*—Unde potest veritas communi consensu, et traditione Patrum comprobari. Optimum est Athanasii testimonium cognitionem cogitationum cum cognitione futurorum æquiparantis in quæst. 27, ad Antioch. *Præscius (ait) rerum, et cordium cognitor solus est Deus: nec enim vel Angeli cordis abscondita, vel futura videre possunt:* et Chrysostomus, homil. 23, in Joann. *Humanorum cordium cognitio solius Dei est,*

qui ea formavit. Non opus erat Jesu testibus ad eas, quas formaverat mentes cognoscendas. Cyrillus, lib. 2, in Joann., cap. 19, expendens verba in Nathanael, *Rabbi, tu es filius Dei. Noverat (inquit) soli Deo corda hominum patere. Id cum inesse Domino perspexisset, filium Dei profitetur:* et lib. 3, cap. 3, ponderat, *solutum fuisse Christum corda Judæorum aspicere, cogitationisque motus eorum examinare, et ad ea, quæ illi mente versabant, orationem accommodare. Quæ re maxime natura se Deum esse ostendebat,* quod lib. 4, cap. 5, exemplo demonstrat Origenes, lib. 1, in Job, circa verba illa, *Circuivi terram. Videns (ait) universa, quæ opere fiunt, ea vero quæ in corde, atque in animo tractantur, nesciens.* Basilius, lib. 3, contr. Eunomium ex verbis Pauli 1 Corinth. 2, supra citatis, sic divinitatem Spiritus sancti probat: *Quemadmodum nemo alienus, ac peregrinus intrinsecas potest animæ cogitationes inspicere, ita qui cum Deo in secretis cum eo communicat, non est alienus, vel peregrinus ab eo, quia profunditatem ejus investigare potest.* Indicat Damascenus, lib. 2, cap. 3, quatenus dicit, Angelos nec linguam, nec aures habere, quia *circa sermonis adminiculum cogitationes suas, atque consilia inter se communicant,* in hoc enim supponit Angelum non cognoscere alterius cogitationes, vel consilia, nisi ab illo sibi communicentur.

7. Idem, ut certum supponit Augustinus, dicit lib. 2 Retract. capit. 30, ut supra retuli, et idem significat tract. 32, in Joan, et clarius in Psalm. 7. *Opera nostra (inquit) possunt esse nota hominibus, sed quo animo fiant, solus ille novit, qui scrutatur corda, Deus;* et lib. 10 Confession., cap. 2, tanquam singularem Dei excellentiam prædicat: *Cujus oculis nuda est abyssus humanæ conscientiæ,* et in Psalm. 41: *Abyssus abyssum invocat,* per abyssum cor hominis interpretatur: *Quid enim (ait) est profundius hoc abisso? Cujus cogitatio penetratur? Cujus cor inspicitur?* et infra: *Quæ tamen abyssus nuda est oculis Dei,* utique solius. Et Psalm. 41, expendens verba Pauli 1, Corinth. 4: *Nolite ante tempus judicare, etc. Antea quam hoc fiat (inquit) in hac peregrinatione mortalis vitæ quisque cor suum portat, et omne cor omni corde clausum est.* Item in Psalm. 141, illa verba: *Effundo in conspectu ejus,* etc., de interna oratione exponit, quæ cogitatione fit, et subdit: *Ibi ergo effunde precem tuam, ubi solus ille videt, qui remunerat.* Unde ibidem Prosper eadem verba exponens, ait, id est, *in secreto cordis, quod solus Deus audit, et videt.*

Et præterea circa id: *Non erat qui cognosceret me,* de intentione exponit, dicens: *Hanc autem intentionem nemo cognoscit, unde merito dixerat Deo: Tu cognovisti semitas meas.* Idem confirmat Cassianus, collat. 7, cap. 13, afferens alia Scripturæ loca. Unde tandem Genadius, de Ecclesiast. dogmatibus, cap. 81, dixit: *Internas animæ cogitationes diabolus non videre certi sumus.*

8. *Notatio circa dicta testimonia.*—*Notatio altera.*—In his autem Patrum testimoniis duo sunt observanda. Unum est, sæpe hoc Patres loqui in particulari de cordibus hominum, id est, de eorum cogitationibus, seu affectibus, ut Augustinus exponit, Psalm. 25, enarrat. 2, circa id: *Ure renes meos et cor meum,* nihilominus tamen idem a fortiori intelligunt de voluntatibus angelicis, quia non minus est domina suorum actuum voluntas angelica, quam humana, nec ratio aliqua in voluntate humana inveniri potest, cur actus ejus sint aliis occulti, quæ non in Angeli voluntate magis militet. Sed loquuntur Patres frequentius de hominibus, quia ad ipsos et ad mores ipsorum instruendos loquebantur, sicut Scriptura etiam loquitur. Aliud est, sæpe etiam solum dicere Patres, cor hominis esse occultum aliis hominibus, sicut dixit Gregorius 25, Moral. c. 7: *Aliena corda humanis oculis clausa sunt et nescitur, qui repellitur, quia penetrare nequeunt, quæ ab unoquoque cogitantur:* et lib. 18, cap. 27, alias 31, de hominibus in beatitudine dicit, quod *uniuscujusque mentem ab alterius oculis membrorum corpulentia non abscondet,* unde significat nunc occultari cor unius hominis aliis hominibus propter corporis impedimentum, quod sine dubio Angelis ob stare non potest. Verumtamen Gregorius ibi noluit causam adæquatam reddere, sed hominibus magis familiarem. Et in priori loco statim dicit *cogitationes, quæ latent homines, supremum judicem non latere,* et similiter alii Patres omnem creaturam excludunt, nam statim addunt, *solum Deum cogitationes internas cognoscere,* et illa particula *nemo,* sæpe in hoc sensu in Scriptura sumitur.

CAPUT XXII.

VARIE OPINIONES CONTRA RESOLUTIONEM SUPERIORIS CAPITIS REFERUNTUR ET REJICIUNTUR.

1. *Opinio Durandi in præcedenti capite, num. 4, jam tacta rejicitur.*—Ex dictis in præcedenti capite, certitudo assertionis in eo positæ